

مطالعات معماری ایران

دوفصلنامه علمی پژوهشی دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

سال پنجم، شماره ۹، بهار و تابستان ۱۳۹۵

♦ باغ کهنه فین و محدوده میان آن تا باغ فین
• رضایی پور، ایرانی بهبهانی

♦ الگوهای کالبدی حسینی‌ها: ریشه‌ها و تحولات
• ناری قمی

♦ خون چینی، تکامل و تناسب ابعاد اجر در نماسازی‌های آثار معماری دزفول
• زرگزاده دزفولی، لاری یقال، سالاری نسب، بابایی مراد

♦ باغ سعادت‌آباد اصفهان در آینهٔ مثنوی گلزار سعادت
• شهیدی مارنانی

♦ بررسی کیفیت محیطی فضاها داخلی با تأکید بر آسایش حرارتی در خانه‌های سنتی
• زارع مهدیه، شاهچراغی، حیدری

♦ تزیینات معماری مسکونی دوره آل مظفر در منطقه یزد و جایگاه آنها در خانه‌های این دوره
• زارعی، میردهقان اشکذری، خادم‌زاده

♦ سازه، فرم و معماری
• عالمی، پوردیهیمی، مشایخ فریدنی

♦ بررسی ارتباط میان بیکریبندی فضایی و حکمت در معماری اسلامی مساجد مکتب اصفهان
• بمانیان، جلوانی، ارجمندی

♦ طراحی پیاده‌راه و تأثیر آن بر کیفیت زندگی در بافت تاریخی شهرها
• کلاتری خلیل‌آباد، سلطان محمدلو، سلطان محمدلو

♦ بررسی کارآمدی طرح درس «بافت فرسوده و تاریخی»
• جابری مقدم، میرزاده

مطالعات معماری ایران

دوفصلنامه علمی پژوهشی دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

داوران این شماره:

دکتر امیرحسین صادق پور
دکتر آزاده شاهچراغی
دکتر آزاده لک
دکتر حسین زمرشیدی
دکتر حمیدرضا جیحانی
دکتر ذات الله نیکزاد
دکتر ریما فیاض
دکتر سارا فدائی نژاد
م. صفورا مختارزاده
دکتر علی عمرانی پور
دکتر عیسی اسفنجاری
دکتر کیانوش ذاکر حقیقی
دکتر کیانوش لاری بقال
دکتر کیوان جورابچی
دکتر مجتبی رضازاده
دکتر م. جواد مهدوی نژاد
م. مریم سبزواری
دکتر مهدی مکی نژاد
دکتر مهناز اشرفی
دکتر هانیه صنایعیان

سال پنجم، شماره ۹، بهار و تابستان ۱۳۹۵
صاحب امتیاز: دانشگاه کاشان
مدیر مسئول: دکتر علی عمرانی پور
سر دبیر: دکتر غلامحسین معماریان
مدیر داخلی: مهندس بابک عالمی

هیئت تحریریه (به ترتیب الفبا):
دکتر ایرج اعتصام، استاد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات
دکتر مجتبی انصاری، دانشیار دانشگاه تربیت مدرس
دکتر امیرحسین چیت سزایان، دانشیار دانشگاه کاشان
دکتر پیروز حناچی، استاد دانشگاه تهران
دکتر شاهین حیدری، استاد دانشگاه تهران
دکتر ابوالقاسم دادور، استاد دانشگاه الزهراء (س)
دکتر حسین زمرشیدی، دانشیار دانشگاه شهید رجایی
دکتر علی عمرانی پور، استادیار دانشگاه کاشان
دکتر حسین کلانتری خلیل آباد، دانشیار جهاد دانشگاهی
دکتر اصغر محمد مرادی، استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر غلامحسین معماریان، استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر محسن نیازی، استاد دانشگاه کاشان

درجه علمی پژوهشی دوفصلنامه مطالعات معماری ایران طی نامه شماره ۱۶۱۶۷۶ مورخ ۱۳۹۰/۰۸/۲۱ دبیرخانه کمیسیون نشریات علمی کشور، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ابلاغ گردیده است.

پروانه انتشار این نشریه به شماره ۹۰/۲۳۰۳۰ مورخ ۹۱/۹/۷ از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی صادر شده است.

این نشریه حاصل همکاری مشترک علمی دانشگاه کاشان با دانشکده معماری دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه الزهراء (س)،

دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه شهید رجایی و پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری جهاد دانشگاهی است.

نشریه مطالعات معماری ایران در پایگاه استنادی علوم کشورهای اسلامی (ISC)، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه مجلات

تخصصی نور (noormags.ir)، پرتال جامع علوم انسانی (ensani.ir) و بانک اطلاعات نشریات کشور (magiran.com) نمایه می شود.

تصاویر بدون استناد در هر مقاله، متعلق به نویسنده آن مقاله است.

(نسخه الکترونیکی مقاله های این مجله، با تصاویر رنگی در تارنمای نشریه قابل دریافت است.)

عکس روی جلد: سید علی میرعمادی
(مسجد درب امام، اصفهان)
دورنگار: ۰۳۱-۵۵۹۱۳۱۳۲

نشانی دفتر نشریه: کاشان، بلوار قطب راوندی، دانشگاه کاشان، دانشکده معماری و هنر، کدپستی: ۸۷۳۱۷-۵۳۱۵۳
پایگاه اینترنتی: jias.kashanu.ac.ir

همکار اجرایی: مهندس افسانه آخوندزاده
ویراستار ادبی فارسی: اقدس عدالت پور
ویراستار انگلیسی: دکتر ظهیر متکی
نشانی دفتر نشریه: کاشان، بلوار قطب راوندی، دانشگاه کاشان، دانشکده معماری و هنر، کدپستی: ۸۷۳۱۷-۵۳۱۵۳
پایگاه اینترنتی: j.ir.arch.s@gmail.com

شاپا: ۲۲۵۲-۰۶۳۵

بهاء: ۱۰۰۰۰۰ ریال

فهرست

۵ مقدمه

سید محمد بهشتی

۷ باغ کهنه فین و محدوده میان آن تا باغ فین

مریم رضایی پور / هما ایرانی بهبهانی

۲۵ الگوهای کالبدی حسینه‌ها: ریشه‌ها و تحولات

مسعود ناری قمی

۴۷ خوون چینی، تکامل و تناسب ابعاد آجر در نماسازی‌های آثار معماری دزفول

مجتبی زرگرزاده دزفولی / سیدکیانوش لاری بقال / نجمه سالاری نسب / مهناز بابایی مراد

۶۷ باغ سعادت‌آباد اصفهان در آینهٔ مثنوی گلزار سعادت

نازنین شهیدی مارنانی

۸۵ بررسی کیفیت محیطی فضاهای داخلی با تأکید بر آسایش حرارتی در خانه‌های سنتی،

نمونه‌های موردی: دو خانهٔ قجری در شیراز

آیدا زارع مهدیه / آزاده شاهچراغی / شاهین حیدری

۱۰۱ تزیینات معماری مسکونی دوره آل مظفر در منطقه یزد و جایگاه آن‌ها در خانه‌های این دوره

محمد ابراهیم زارعی / سید فضل‌الله میردهقان اشکذری / محمدحسن خادم‌زاده

۱۲۳ سازه، فرم و معماری

بابک عالمی / شهرام پوردیهیمی / سعید مشایخ فریدنی

۱۴۱ بررسی ارتباط میان پیکربندی فضایی و حکمت در معماری اسلامی مساجد مکتب

اصفهان، نمونه‌های موردی: مسجد آقانور، مسجد امام اصفهان و مسجد شیخ لطف‌الله

محمد رضا بمانیان / متین جلوانی / سمیرا ارجمندی

۱۵۹ طراحی پیاده‌راه و تأثیر آن بر کیفیت زندگی در بافت تاریخی شهرها، مطالعه موردی

پیاده‌راه تربیت تبریز

حسین کلانتری خلیل‌آباد / سعیده سلطان محمدلو / نازی سلطان محمدلو

۱۷۵ بررسی کارآمدی طرح درس «بافت فرسوده و تاریخی» جهت ورود فارغ‌التحصیلان

رشتهٔ شهرسازی به عرصهٔ عمل بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و تاریخی

مرتضی‌هادی جابری مقدم / سید حسین میرزاده

۱۹۳ گزارش علمی: کرسی نظریه‌پردازی، فضای حیات طیبه؛ شهر آرمانی اسلام

محمد نقی‌زاده

۱۹۷ راهنمای تدوین و ارسال مقاله

بخش انگلیسی

کرسی نظریه پردازی: فضای حیات طیبه؛ شهر آرمانی اسلام

محمد نقی زاده *

در تاریخ ۲۸ خردادماه ۱۳۹۵ اجلاس نهایی کرسی نظریه «حیات طیبه؛ شهر آرمانی اسلام» توسط دکتر محمد نقی زاده در واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی با حضور ناقدان و داوران برگزار و نظریه مذکور با درجه عالی مورد تأیید هیئت داوران قرار گرفت. برخی از ویژگی های نظریه به صورت خیلی مختصر به شرح زیر است:

۱. چکیده نظریه

امروزه به روش های گوناگون از شهر اسلامی سخن به میان می آید، بدون آنکه ویژگی های آن خیلی واضح و روشن باشد. در واقع، عموماً درباره ماهیت شهر اسلامی و به ویژه مبانی اسلامی آن و جایگاه آن در آموزه های دینی تفاهمی وجود ندارد. نظریه حاضر بر آن است تا اصلی ترین ویژگی های شهر آرمانی اسلام را که بتواند مرجعی برای تجلی کالبدی بخشیدن به آن در این دنیا باشد، با استناد به کلام الهی تبیین نماید.

برای هر اثر انسانی «الگوی» مفروض است. هر پدیده ای دارای «مبانی» خاص خود است. هر چیزی دارای «ارکانی» است که بدون آن ها، پدیده مورد نظر امکان ظهور و بروز نخواهد یافت. علاوه بر این ها، هر پدیده ای «صفات» نیز دارد؛ و مضاف بر این ها، برای شکل دادن و ایجاد آن باید «اصولی» را به کار گرفت؛ که با به کار بستن آن ها وجه عینی و کالبدی موضوع مورد نظر (به تناسب شرایط زمان و مکان و امکانات در دسترس) متجلی خواهد شد. شهر آرمانی اسلام نیز از این قاعده مستثنا نیست.

سخن اصلی این است که الگو، مبانی، ارکان، صفات و اصول و راهبردهای شهر آرمانی اسلام که بنا بر آموزه های قرآنی، آن را فضای حیات طیبه می نامیم، از متن قرآن کریم و آموزه های دینی متکی بر کتاب الهی قابل استنتاج و تدوین اند. به این ترتیب، شهر آرمانی اسلام یک مفهوم و یک صورت مثالی است که تحقق آن در عالم خارج، بسته به شرایط زمان و مکان و امکانات در دسترس، تجلیات متنوعی (در قالب کثرتی در وحدت) خواهد داشت. ضمن آنکه هر شهری که شهر اسلامی نامیده می شود، به اندازه ای اسلامی است که بتواند آن صورت اصلی را به نمایش بگذارد یا به آن نزدیک باشد.

• با استناد به آموزه‌های دینی و بالخصوص کلام الهی، الگوی شهر آرمانی اسلام، مکّه مکرمه مورد نظر حضرت ابراهیم(ع) است که در آن، همه نیازهای روحانی و نفسانی و جسمانی انسان به‌طور توأمان تأمین است.

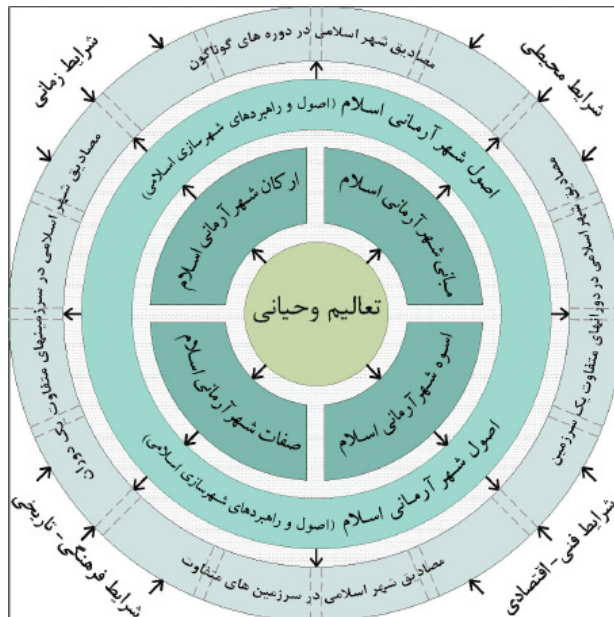
• مبانی آن که از اصول دین استخراج می‌شوند عبارت‌اند از: توحید (وحدت در کثرت)، عدالت‌گستری، رهبری الهی، و اخلاق‌گرایی مبتنی بر معنویت.

• ارکان شهر آرمانی اسلام نیز مؤمنان، ارتباطات اسلامی و آثار منتج از افعال اسلامی هستند.

• اما صفات شهر آرمانی اسلام حاصل تجمیع دو دسته اصول است: یکی صفات فعل الهی که مقام خلیفه‌اللهی و امانت‌داری انسان ایجاد می‌کند تا آن‌گونه عمل کند؛ و دیگری صفات فعل انسانی است که محیط باید بتواند زمینه بروز ارزش‌ها و پیشگیری از ظهور ضد ارزش‌ها را فراهم کند.

• اصول و راهبردهای طراحی و برنامه‌ریزی شهر اسلامی نیز از ویژگی‌های برشمرده‌شده قابل استنتاج‌اند؛ که به میزان امکان بهره‌گیری و به کار بستن آنها امکان تجلی شهر اسلامی (در مقیاس‌های مختلف) ممکن می‌گردد.

تجلی شهر اسلامی در این دنیا و در عالی‌ترین صورت آن، شهری است که در آن، «انسان کامل» (و مؤمنان) بتوانند مطابق «ارتباطات» (قوانین و رفتارها و اخلاقیاتی) که از چشمه وحی اخذ و تدوین شده‌اند، به خلق محیط و کالبدی بپردازند که آن محیط شایستگی ظرف حیات طیبه بودن را دارا باشد. و مؤمن بتواند به «شیوه مسلمان» در فضا و محیطی متعادل، که براساس این ارتباطات و شیوه زیست ساخته شده است، زندگی کند. نمودار زیر بعد بیانگر ارتباطات و نقش این ویژگی‌ها و عوامل است.

۲. شرح مختصر نظریه پیشنهادی

نظریه پیشنهادی به استناد متون وحیانی بر این پایه قرار دارد که برای هریک از آثار انسانی، الگوها، مبانی، ارکان و صفاتی قابل شناسایی و تدوین است که به استناد آن‌ها اصول و راهبردهایی برای متجلی ساختن آن اثر استنتاج خواهد شد. شهر آرمانی اسلام نیز از این قاعده مستثنا نیست، و همه این موضوعات اعم از الگوها، مبانی، ارکان و صفات، و به تبع آن‌ها تدوین اصول و راهبردهایی برای متجلی ساختن شهر اسلامی در زمین تدوین پذیرند. نکته بنیادی در این نظریه آن است که همه این ویژگی‌ها برای شهر آرمانی اسلام از کلام الهی قابل استنتاج‌اند. بنابراین، روش تحقیق مورد استفاده، روش تحلیلی تفسیری اکتشافی با مراجعه به قرآن کریم است.

مضاف بر اینکه، هر مکتب فکری و هر جهان‌بینی و هر دینی، برای زندگی پیروان خویش، به مکان و فضای آرمانی (یا آرمان‌شهری) قائل است، که نامی را نیز برای آن برگزیده است؛ که به استناد کلام الهی «فضای حیات طیبه» نام برگزیده برای شهر آرمانی اسلام است.

این نظریه حاصل مطالعات سی‌ساله‌ای است که در یافتن پاسخ به سؤالاتی که از جمله آن‌ها سؤالات زیر بودند، در ذهن شکل گرفت و کامل شد؛ اما این سؤالات عبارت‌اند از:

شهر آرمانی اسلام چیست؟

چه الگویی را می‌توان برای آن برگزید؟

مبانی آن کدام‌اند؟

چه ارکانی دارد؟

صفات آن کدام‌اند؟

چه اصول و راهبردهایی را می‌توان برای طراحی و برنامه‌ریزی و اداره آن معرفی کرد که به کار بستن آن‌ها به ظهور و تجلی شهر اسلامی مطلوب در زمان‌ها و سرزمین‌های مختلف منجر شود؟
در این راه، اصلی‌ترین منبع مورد نظر، کلام الهی (قرآن کریم) بوده است که طبیعتاً سیره و سنت و کلام پیامبر خدا(ص) و معصومین(ع) و همچنین تفاسیر و آراء مسلمانان نیز مورد استفاده و استناد قرار گرفته‌اند.

۳. توضیح مختصر فرضیه و مبانی نظری

اصلی‌ترین فرضیه نظریه این است که از میان منابع دانش و علم بشری (که عبارت‌اند از: محسوسات، علوم طبیعی، علوم عقلی، شهود و وحی) با تکیه اصلی بر «وحی»، می‌توان ویژگی‌های اصلی هر پدیده‌ای و از جمله شهر و به‌خصوص شهر آرمانی اسلام را استنتاج و تعیین کرد. مبانی اصلی دیگر آن است که اگرچه شهر اسلامی می‌تواند در هر زمان و در هر محیطی، ظهور و تجلی خاصی داشته باشد، اصل آن (شهر آرمانی اسلام)، صورتی مثالی است که برای آن الگو یا اسوه، مبانی، ارکان و صفاتی متصور است که با استناد و تکیه بر آن‌ها می‌توان اصول و راهبردهایی را برای متجلی ساختن آن تدوین نمود. نکته اساسی این است که موضوع ثابت شهر آرمانی اسلام، صورت و مفهوم آن است و نه کالبد آن. به عبارت دیگر، برای شهر آرمانی اسلام، الگوی کالبدی و فیزیکی ثابت لایتغیری برای همه زمان‌ها و همه مکان‌ها وجود ندارد؛ آنچه ثابت است الگو و مبانی و ارکان و صفات و اصول قرآنی آن است که همه اینها از کلام الهی قابل استنتاج‌اند. صورت مورد نظر در عالی‌ترین حالت خود محیطی را (به‌عنوان شهر آرمانی اسلام) به منصه ظهور می‌رساند که آن را فضای حیات طیبه می‌نامیم.

۴. مبانی و خاستگاه شهرهای آرمانی

مبانی و خاستگاه شهرهای آرمانی در سه قلمرو قابل طرح‌اند:

الف. از منظر جهان‌بینی

- برون دینی (جهان‌بینی دینی، علمی، فلسفی، عرفانی)
- درون دینی (جهان‌بینی توحیدی و جهان‌بینی شرک)

این نظریه بر جهان بینی توحیدی استوار است.

ب. از منظر قرآنی

نظرات مختلفی به قرآن کریم مستند می شود که مهم ترین آن ها عبارت اند از: «بهشت» و «شهر مذکور در آیه ۱۱۲ سوره نحل»، که هر کدام از این آرا اشکالاتی دارند؛ از قبیل: «این دنیایی نبودن بهشت»، و «توجه به دو ساحت و غفلت از ساحت روحانی» حیات انسان (که در جای خود به آن ها اشاره شده است). اما این نظریه «مکّه» مورد نظر ابراهیم (ع) را «الگوی شهر آرمانی اسلام» می داند.

ج. از منظر علمی و عمومی

• عموماً مقوله ای فلسفی و بدون تمرکز بر کالبد هستند.
این نظریه در نتیجه گیری درباره کالبد شهر اظهار نظر می کند.

۵. توضیح اجمالی ادله و شواهد نظریه

از اصلی ترین ادله و شواهدی که می توان برای تبیین جایگاه نظریه مطرح کرد، عبارت اند از:

- اثبات رابطه و تأثیرات محیط و انسان بر یکدیگر، که به این ترتیب برای مسلمان زیستن، وجود شهر اسلامی ضرورت دارد.
- با عنایت به «جاودانگی» و «جهانی بودن» و «جامعیت» اسلام و تعالیم الهی، نمی توان مصادیق کالبدی موضوعات و پدیده ها را از آن طلب کرد، و اصلح، شناخت مبانی و ارکان و الگوها و صفات و اصول است که در هر زمان و هر سرزمینی مصداق خاص خود را داشته باشند.
- آرمان گرایی یا هدف قائل بودن برای حیات، ضرورت شناخت فضایی برای زیست متعالی را محرز می دارد که همه به آن پرداخته اند، و به طریق اولی مسلمانان نیز باید به آن بپردازند.
- هر اثر انسانی، جلوه ای از آرا و باورها و نوع نگرش او به زندگی و حیات است.

۶. برای مطالعه

کتاب ها

- شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طیبیه (بایسته های تحقق شهر اسلامی بر مبنای نصوص دینی). تهران: نشر شهر. ۱۳۹۰.

- شهر بیداری (اصول، شیوه ها، جلوه ها). تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات. ۱۳۹۱.

- شهر زیبا (مبانی، عوامل، معیارها). اصفهان: شهرداری اصفهان. ۱۳۹۳.

- هویت شهر (مبانی، مؤلفه ها و جلوه ها). تهران: جهاد دانشگاهی. ۱۳۹۲.

مقالات

- تأملی در چیستی شهر اسلامی. مجله مطالعات شهر ایرانی اسلامی (فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری جهاد دانشگاهی). زمستان ۱۳۸۹. (۱): ۱۴-۱.

- الگو، مبانی، ارکان، صفات و اصول شهر اسلامی. مجله فیروزه اسلام (مجله علمی پژوهشی دانشگاه هنر اسلامی تبریز). زمستان ۱۳۹۲. (۱): ۵۲-۳۳.

- آموزه های قرآنی و شهر آرمانی اسلام. مجله پژوهش های معماری اسلامی (فصلنامه علمی پژوهشی قطب علمی معماری اسلامی). سال سوم. پاییز ۱۳۹۴. (۸): ۶۷-۴۶.

- ریشه های شهر اسلامی در متون اسلامی، مجله کتاب ماه هنر، مرداد ۱۳۹۰. (۱۵۵).

- مقاله حس حضور: مطلوب ترین برآیند ارتباطات انسان با محیط. مجله مطالعات معماری ایران (دو فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه کاشان). پاییز و زمستان ۱۳۹۱. (۲): ۴۶-۲۷.